

samostana. Na prvom se mjestu nalaze kreševski rukopisi koji dosada nisu objavljeni. Ispred svakog od trinaest objavljenih sadržaja kreševskih rukopisa nalazi se opis, veličina te stanje u kojem se rukopis nalazi. Sadržaji rukopisa detaljno su izneseni, i to na latinskom jeziku. Za većinu se rukopisa ne zna tko im je autor te je dosta njih vrlo nečitko pisano. Nije rijetka pojava da pojedinom rukopisu nedostaje nekoliko stranica teksta što proučavateljima može zadavati dodatne poteškoće. Većina se ovdje prikazanih kreševskih rukopisa bavi pitanjima iz područja logike i metafizike te fizike.

Nakon kreševskih rukopisa, Hrkać navodi sadržaje sedamnaest manuskripta franjevačkog samostana Kraljeve Sutjeske. I ovdje ispred svakog manuskripta navodi njegov opis i stanje u kojem se nalazi. Neki su manuskripti dobro sačuvani i lako čitljivi, ali su neki od njih vrlo nepregledni jer im stranice nisu numerirane.

Četvrto poglavlje ove knjige iznosi sadržaje četrnaest fojničkih filozofijskih rukopisa. Kao i manuskripti iz Kraljeve Sutjeske, i ovi su rukopisi iz područja logike, metafizike, ali i iz psihologije, praktične filozofije, etike. I u ovom se samostanu može naći sačuvanih i čitljivih, ali i teško razumljivih rukopisa.

Knjiga *Filozofski manuskripti na latinskom jeziku u Bosni Srebrenoj* Serafina Hrkaća predstavlja značajan korak u proučavanju rukopisnog blaga kojeg u velikim količinama ima kako na području Bosne i Hercegovine tako i na području Hrvatske. Autorova je intencija svakako potaknuti istraživače na proučavanje rukopisa ovih triju samostana te, što mi se osobno čini još bitnijim, potaknuti prevoditelje na prevodenje tih, ali i ostalih postojećih rukopisa s latinskog na hrvatski jezik. Rukopisi ovih triju samostana nemaju samo veliko značenje za filozofsku baštinu Bosne i Hercegovine. Oni su svakako bitni i sastavni dio hrvatske filozofske baštine. Iz ovih rukopisa ne saznajemo samo njihov sadržaj, već i činjenicu da su na području na kojemu nije bilo potrebnih učilišta nastajali tekstovi koje su pisali ljudi koji su se školovali u Hrvatskoj, što ukazuje na stoljetnu povezanost Bosne i Hercegovine i Hrvatske.

ALICA BAČEKOVIĆ

Serafin Hrkać, Izlaganje o univerzalijama u djelu Antuna Žderića 'Enchyridion in universam Aristotelico-Scoticam logicam', ZIRAL, Mostar, 1998, str. 395.

U knjizi *Filozofski manuskripti na latinskom jeziku u Bosni Srebrenoj* Serafin Hrkać iznosi sadržaje i stanje rukopisa triju najstarijih franjevačkih samostana Bosne Srebrene koji se nalaze u Fojnici, Kreševu i Kraljevoj Sutjesci. Istražujući manuskripte u biblioteci franjevačkog samostana u Kraljevoj Sutjesci Hrkać nailazi na veliki manuskript lektora filozofije fra Antuna Žderića. Kako se do tada nitko ozbiljnije nije bavio Žderićevom ostavštinom, odnosno ništa o eventualnim spoznajama o njegovu radu nije objelodanjeno, u Hrkaća se javlja interes za pomnijim istraživanjem Žde-

ričeva života i njegova stvaralaštva. Osim pronađenog manuskripta u Kraljevoj Sutjesci otkriven je još jedan njegov neproučeni rukopis koji se čuva u franjevačkom samostanu u Iloku. Oba su rukopisa vrlo opsežna te sitno pisana što je najvjerojatnije razlog zbog čega ih nitko do sada nije želio proučavati.

Dok je iločki rukopis još uvijek neistražen i nepoznat javnosti, manuskript iz Kraljeve Sutjeske doživljava drugačiju sudbinu. Nakon što ga otkriva, Hrkać ga detaljnije proučava te ga konačno 1998. g. objavljuje u Mostaru u knjizi pod naslovom *Izlaganje o univerzalijama u djelu Antuna Žderića 'Enchyridion in universam Aristotelico-Scoticam logicam'*, koja je ujedno i autorova doktorska disertacija. Knjiga se sastoji od dva dijela. Prvi dio nosi naslov »Filozofsko-historiografska eksplikacija« i predstavlja svojevrsni uvodni dio te opći prikaz studija filozofije u ondašnjoj Bosni Srebrenoj. Poglavlja o političko-kulturnom stanju u vrijeme rada filozofijske škole u Slavanskom Brodu i o njezinom filozofsko-nastavnom planu i programu predavanja Hrkać je iskoristio kao uvod za svoje već spomenute *Filozofske manuskripte na latinskom jeziku u Bosni Srebrenoj*. Da bismo shvatili Žderićeve interese i filozofske stavove, bilo je potrebno opisati prilike i okruženje u kojima je stvarao.

Filozofijsko učilište (Studium philosophicum) u Slavanskom Brodu osnovano je 1710. godine na inicijativu franjevaca iz Bosne (misli se na geografsku Bosnu koja je tada bila pod turskom vlašću). Sve do njegova ukidanja 1783. g. na ovom je učilištu radilo dvadeset i pet franjevaca, lektora filozofije, među kojima je bio i Antun Žderić. Hrkać nam ukratko iznosi životopis i djelovanje svakog od ovih franjevaca da bi se kasnije, u četvrtom poglavlju prvog dijela knjige, posvetio životu i djelima Antuna Žderića. Biografski podaci o Žderićevu životu vrlo su oskudni pa o tome Hrkać puno ne govori jer bi jedino mogao iskonstruirati Žderićevu životnu priču analogno životima ondašnjih franjevaca lektora. Ono što je sigurno jest da je rođen u Vinkovcima te da je u razdoblju od 1735. do 1738. predavao na učilištu u Slavanskom Brodu.

Žderićeva djela koja su do danas sačuvana zapravo su njegova predavanja studentima. Profesori na filozofijskim učilištima u provinciji Bosni Srebrenoj mogli su predavati ili po udžbenicima odobrenih autora ili su sami izrađivali vlastita predavanja pa je tako i Žderić odlučio sam napraviti svoja predavanja. Rukopisi koje danas imamo nije napisao on sam, već su ih pisali slušatelji njegovih predavanja. Hrkać opisuje oba sačuvana rukopisa. Onaj koji se čuva u biblioteci u Kraljevoj Sutjesci nosi naslov »*Cursum triennalis, universae philosophiae Aristotelice-Scoticae*«. Sačuvan je u dosta dobrom stanju, a sastoji se od dva dijela. Prvi obrađuje osnove male logike ili sumula (*Elementa logicae parvae seu Summularum*), a drugi nosi naslov »*Filozofijski priručnik cjelokupne Aristotelove logike prema Duns Skotu*« (*Enchyridion philosophicum in universam Aristotelis logicam. Disputationes ad mentem Subtilis doctoris Ioannis Duns Scoti*). Njegov originalni tekst cijeli je otisnut na latinskom jeziku u drugom dijelu Hrkaćeve knjige. Žderićev manuskript koji se nalazi u biblioteci franjevačkog samostana u Iloku nosi naslov »*Tractatus in octo libros Physicorum*«. Hrkać navodi naslove svake od osam knjiga »*Fizike*« te još neke naslove kraćih Žderićevih traktata.

Predavanja svoga filozofskog trijenija Žderić počinje diktiranjem »*Sumula*« (*logica minor* ili mala logika), a nakon toga prelazi na predavanja iz »*velike logike*«

(logica maior). Ta su predavanja sačuvana i čine »Enchyridion in universam Aristotelico-Scoticam logicam«, a glavni i najopsežniji dio ovog rukopisa posvećen je izlaganju o univerzalijama ili općim pojmovima. Problemu univerzalija ili općih pojmova posvećeno je više od dvije trećine spomenutog djela pa na taj način predstavlja i najvažniju temu Žderićeva filozofiranja. Djelo je razdijeljeno u šest traktata. Prvi govori o naravi, objektu, kvaliteti i potrebi logike, a drugi o razumskom biću, distinkciji i identitetu stvari. Može se primijetiti da se Žderić vrlo često poziva i u potvrđivanju svojih stavova oslanja na svog uzora, Dunska Skota. Treći traktat govori o kategoremima ili o pet vrsta predikata koji se mogu izreći o stvarima. O svakom kategoremu, a to su rod (genus), vrsta (species), razlika (differentia), vlastitost (proprium) i sporedna oznaka (accidens) Žderić pojedinačno govori, što nam Hrkać ukratko, ali vrlo jasno iznosi i tumači. Isto nam tako iznosi i najbitnije činjenice o kojima je riječ u četvrtom traktatu. Pošto je u trećem traktatu izlagao o kategoremima, Žderić u četvrtom traktatu govori o predikamentima ili Aristotelovim kategorijama. To su: supstancija, kvantiteta, kvaliteta, relacija, djelovanje, pasija, mjesto, vrijeme, položaj i držanje. Peti traktat ima naslov »In librum Aristotelis Peri hermeneias«, a šesti »In libros Priorum et Posteriorum«.

Na kraju tumačenja manuskripta iz Kraljeve Sutjeske Hrkać ističe kako su o problemu univerzalija ili univerzalnih ideja postojala različita shvaćanja i stajališta tijekom povijesti. S obzirom na ta stajališta možemo govoriti o tzv. čistim nominalistima, zatim o onima koji su zastupali pretjerani realizam u shvaćanju općih ideja, o conceptualistima te o umjerenim realistima kojima pripadaju Gilbert Porretanski, Toma Akvinski i Ivan Duns Skot pa time i Antun Žderić kao vjerni Skotov sljedbenik, što je vidljivo posvuda u njegovu filozofijskom opusu.

Knjiga *Izlaganje o univerzalijama u djelu Antuna Žderića 'Enchyridion in universam Aristotelico-Scoticam logicam'* Serafina Hrkaća predstavlja značajan doprinos u rasvjetljavanju i upoznavanju studija filozofije na prostoru provincije Bosne Srebrene. Ona ukazuje i na činjenicu kako ima još mnogo neistražene građe koja zahtijeva dalje proučavanje i objelodanjivanje. Ono što je knjigu moglo učiniti pristupačnijom jest, uz originalni tekst na latinskom jeziku, prijevod cijelog rukopisa na hrvatski jezik što je, nažalost, izostalo. Ipak, zahvaljujući Serafinu Hrkaću i njegovu otkriću Žderićevih rukopisa, saznali smo kako su se na njegova predavanja oslanjali i ostali lektori u sastavljanju vlastitih predavanja, kao što su Franjo Marušić, Andrija Kačić i još neki. Stoga je vidljivo da nam ponekad, u vlastitom stvaranju, treba nečiji poticaj ili barem primjer. Neka onda ova knjiga bude poticaj i primjer za slična istraživanja.